

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYYS
Càtedra Josep Termes-Universitat de Barcelona

La segona vida de Joaquín Maurín: Nova York i la creació de l'American Literary Agency (ALA)

Leszek Kołakowski (1927-2009) i Milovan Djilas (1911-1995) eren dos destacats teòrics marxistes que van esdevenir dissidents anticomunistes. Del polonès Kołakowski es coneix tant la seva obra anterior a la ruptura amb el comunisme, especialment una monumental història del marxisme, com la posterior, quan ja vivia a l'exili, a la Gran Bretanya, i defensava un humanisme no materialista. El montenegrí Djilas també és conegut per les dues facetes que va tenir la seva biografia. La del partisà iugoslau i vicepresident de Tito, i la iniciada el 1954, que culminà el 1957, i que va portar-lo a fer una crítica frontal del comunisme. La biografia de Joaquín Maurín (1896-1973), que en paraules de Francisco Fernández Buey era «uno de los más lúcidos analistas que haya dado el comunismo hispánico de la época», s'atura a l'any 1936, després d'haver estat, successivament, secretari de la CNT, del BOC

Aquest article s'emmarca en les investigacions promogudes pel Grup de Recerca en Estudis Nacionals i Polítiques Culturals (GRENPoC), GRPRE 2017 SGR 1098. Vull agrair al professor Joan Ramon Resina l'oportunitat que em va donar en invitar-me a l'Stanford University, l'estiu del 2018 i el trimestre de tardor del 2019, per poder investigar a la biblioteca-arxiu de la Hoover Institution. Vaig presentar una versió prèvia d'aquest article al Congrés Internacional Literatura i Exili, celebrat a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona el 23, 24 i 25 d'octubre de 2019.

Data de recepció: desembre 2019
Versió definitiva: desembre 2019

i del POUM¹. Del que va fer després, del 1936 al 1973, no se'n coneix res, més enllà que va estar empresonat del 1936 al 1946. A la presó, però, Maurín va covar una transformació ideològica que va decantar-lo, com en el cas de Kołakowski i Djilas, cap a un anticomunisme granític, sorgit de l'antiestalinisme que ja representava el POUM l'any 1935. Al final, en personatges com Maurín, que van ser perseguits tant pel franquisme com per l'estalinisme, l'anticomunisme es va convertir en un element consubstancial de la defensa que feien de la democràcia.

Maurín va ser detingut el 1936 a l'Espanya controlada per l'exèrcit de Franco, quan tenia 40 anys, i es va exiliar a Nova York el 1947, quan en tenia 51. Va viure a Manhattan, doncs, vint-i-sis anys, fins a la seva mort el 5 de novembre de 1973. Fou incinerat a Nova York. La mort de Kołakowski i de Djilas va merèixer un dels reconeguts obituaris de *The New York Times*, la de Maurín no, tot i viure a Nova York². L'aportació de Maurín al marxisme estava al nivell del polonès i del montenegrí i, a més, durant el sojorn estatunidenc va desplegar una activitat política i literària impressionant. Escrivia un article quinzenal a *El Diario de Nueva York*, l'influent periòdic hispà dels EUA que dirigia Stanley Ross, i posteriorment al vespertí *La Prensa*, que també va dirigir Ross³. Entre 1949 i 1973, Maurín devia escriure, pel cap baix, entre quatre o cinc mil articles periodístics i altres més llargs inclosos en revistes. Amb aquests antecedents, estava clar que calia descobrir la segona vida de Joaquín Maurín, que a Catalunya es menysté i no es vol recuperar pels prejudicis ideològics d'una historiografia que s'ha quedat encallada en l'estudi, de vegades en la mitificació, del pensament polític dels anys 30. Hi ha dos Maurín. I tan important és l'un com l'altre. Hi ha el Maurín polític i teòric del marxisme, i el Maurín socioliberal i anticomunista, defensor acèrrim de la democràcia i la llibertat, no tan sols per a Espanya, sinó també per al món sencer i, molt especialment, per a l'Amèrica Llatina.

¹ F. Fernández Buey: «Notas para el estudio de la difusión de la obra de Antonio Gramsci en España», *Arbor*, 135 (1990), p. 49.

² N. Kulish: «Leszek Kolakowski, Polish Philosopher, Dies at 81», *The New York Times* (20-VII-2009), p. 89. S. Schmemmann: «Milovan Djilas, Yugoslav Critic of Communism, Dies at 83», *The New York Times* (21-IV-1995), p. 7.

³ Wolfgang Saxon: «Stanley Ross, 78, Dies; Edited El Diario for 7 Years», *The New York Times* (22-IX-1992), p. 9.

Fons documental sobre Maurín als EUA i altres arxius

L'arxiu personal de Joaquín Maurín està dipositat a la Hoover Institution, amb seu a la Universitat de Stanford, a Palo Alto, CA. Aquest arxiu és ara la col·lecció 77021 i està conformat per trenta-dues capses i dos sobres de fotografies. Conté tota mena de documentació personal, manuscrits d'articles i llibres, anteriors o posteriors a 1948, esborranys dels llibres publicats, correspondència amb polítics i intel·lectuals de tot el món, i amb autors, o possibles autors, autors refusats, agències, diaris, editorials, etc., que van col·laborar —o van intentar-ho— amb l'American Literary Agency (ALA), una iniciativa periodística de Maurín a l'exili. Aquest arxiu no està digitalitzat. S'han publicat dos estudis amb documentació extreta d'aquest immens fons documental. Un és la correspondència entre Ramón J. Sender i Maurín, editada en forma de llibre per Francisco Caudet, i l'altre és la correspondència entre Andreu Nin i Maurín dels anys 1928-1931⁴. El fons sobre la Guerra Civil espanyola de la Hoover és, segurament, el més important dels EUA, creat amb l'esforç del professor George Esenwein, historiador que va ser responsable de la secció Latin and North American Collections de la Hoover Institution a Stanford University, a partir d'un primer fons documental donat per la parella Burnett i Gladys Bolloten el 1941, i ampliat amb les aportacions com les de Maurín⁵.

Aquest no és l'únic fons documental referit a Maurín. L'agost de 1981, la Universitat de Miami va rebre la donació de l'arxiu de l'Agència Latinoamericana, que era l'empresa que va substituir ALA. L'any 1975, al cap de dos anys de la mort de Maurín, la seva dona va vendre ALA al periodista Arturo Villar, que capitanejava un grup de cubans residents a Puerto Rico. Quan el grup es va traslladar a Miami, el 1977, ALA s'havia convertit en una altra cosa, era l'Agència Latinoamericana, encara que els propietaris preservessin l'esperit fundacional de Maurín. L'arxiu de Miami conté més de 30.000 pàgines i més de 17.000 articles, als quals cal afegir més de 1.300 cartes⁶.

A més d'aquests dos fons documentals, la família Maurín, conserva les cartes bescanviades entre el matrimoni i el cunyat de Maurín, Boris Souvarine. Es

⁴ F. Caudet: *Correspondencia Ramón J. Sender Joaquín Maurín (1952-1973)*, Ediciones de la Torre, Madrid:1995. Pelai Pagès va publicar les cartes de Nin a la revista *L'Avenç* l'estiu del 1982, segurament perquè les devia rebre de mans de Víctor Alba, que és qui consta a l'Arxiu Hoover que va demanar-ne còpia. Ara s'han reeditat a A. Nin: *Cartas desde Moscú 1921-1930*, Laertes, Barcelona:2019. Els originals manuscrits d'aquestes cartes són a l'arxiu Joaquín Maurín Papers (J.M.P.), Box 7, Folder: Andrés Nin. Correspondence 1928-1931.

⁵ B. Bolloten: «Los fondos de la guerra civil española en la Hoover Institution», *Hispania*, XLV:195 (1985), pp. 191-207.

⁶ J. Roy: *ALA. Periodismo y literatura*, Hijos de E. Minuesa, Madrid:1986, pp. 15-16, n. 1.

veu que quan el fill, Mario Maurín, va morir, el 20 de setembre de 2014, estava preparant un llibre amb aquesta correspondència. Aquesta és una informació indirecta que no he pogut verificar del tot. Per altra banda, la Fundació Pablo Iglesias, a Alcalá de Henares, conserva l'arxiu de Julián Gómez, «Gorkin», personatge cabdal en l'ambient intel·lectual i polític en el qual es movia Maurín a l'exili: el Congrés per la Llibertat de la Cultura i la revista *Cuadernos*, dirigida per Gorkin i el secretari de redacció de la qual era Ignasi Iglesias, un altre antic militant del POUM⁷.

A Barcelona, tant el Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI) com la Fundació Andreu Nin conserven documentació de Maurín o sobre Maurín, del «Kim» o d'en «Quimet» (o fins tot d'en «Quinet»), que és com l'anomenaven les persones més pròximes. Però en aquests dos casos l'arxiu no em resulta tan útil per estudiar els anys que Maurín va viure a l'exili, del 1946 al 1973, ni sobre les iniciatives literàries i periodístiques que va posar en marxa, ja que se centren més en el període anterior al 1936. El que explicaré a continuació forma part, doncs, del que encara és un «work in progress», una investigació de molt més llarg abast i que tot just va començar l'estiu del 2018.

De les presons de Franco a Nova York

Joaquín Maurín parlava l'anglès amb dificultats quan es va exiliar als Estats Units el 16 d'octubre de 1947. No s'hi sentia còmode, o això és el que deia. Va exiliar-se als Estats Units perquè la seva dona, Jeanne Lifahitz, una francesa d'origen ucraïnès, i el seu fill Mario, que també tenia la nacionalitat francesa, ja vivien exiliats a Nova York des del 30 d'agost de 1941. No va ser ella qui va triar anar als EUA. El seu germà, el periodista francès Boris Souvarine (que és el nom que havia adoptat a França), nascut a Kíev i amic de Lenin, va entrar en una llista d'intel·lectuals jueus que la Secretaria d'Estat estatunidenca va elaborar per protegir-los de la persecució nazi. En Boris, que havia estat fundador del PC francès però que aleshores ja era un antiestalinista consumat,

⁷ Olga Glondys: *La guerra fría cultural y el exilio republicano español: cuadernos del Congreso por la Libertad de la Cultura (1953-1965)*, CSIC, Madrid:2012, pp. 75-94. Glondys insisteix obsessivament a ressaltar l'ajuda financera que la CIA i diverses fundacions nord-americanes van proporcionar al Congrés, cosa que és coneguda, per minimitzar la crítica al comunisme d'aquest sector de l'esquerra exiliada. Alhora es permet algunes llicències, com ara escriure que Maurín també hauria pogut rebre alguna ajuda financera, sense disposar de cap mena de prova que l'autoritzi ni tan sols insinuar-ho. Les dificultats econòmiques de Maurín no abonen aquesta tesi.

tenia dret a entrar als EUA acompanyat de la seva família. I l'única família que tenia en Boris era la seva germana i el nebot. Els tres van anar a viure a Nova York.

Tot i que Maurín estava empresonat des del 1936 i que se'l va donar per mort, no va ser jutjat fins al 19 d'agost de 1944 i el tribunal presidit pel coronel Manuel Marzo Pellicer va condemnar-lo a trenta anys de presó⁸. No obstant una condemna tan llarga, l'1 d'octubre de 1946 es va beneficiar finalment del decret del 9 d'octubre de 1945, signat pel ministre de Justícia, el falangista Raimundo Fernández Cuesta, pel qual s'indultava els condemnats pel delictes de rebel·lió militar i altres comesos fins al Primer d'abril de 1939⁹. No era una amnistia, ni un indult especial; de fet era una llibertat vigilada que també va excarcarer dirigents de la CNT de la talla de Cipriano Mera¹⁰. No va ser un alliberament fàcil, va trigar un any a sortir de la presó. Els informes judicials desaconsellaven posar-lo en llibertat al·legant, sobretot, que continuava actiu políticament —per bé que no era cert— i que no havia fet la «declaració de retractació» exigida per l'article setè de la llei d'1 de març de 1940 «Sobre represión de la masonería y del comunismo»¹¹.

Maurín havia passat deu anys i vint-i-dos dies a les presons de Salamanca, Jaca, Castrocid, Alfoz, Burgos, Madrid i Barcelona i, en concedir-li la llibertat, se'l va obligar a viure a Madrid. No tenia com subsistir, fins que l'editor

⁸ J.M.P., Box 1, Folder: Judgement, and conditional release 1944, 1946. Hoover Institution Archives. La portada del diari de la Federación Levantina del POUM és ben explícita: «Nuestro camarada Joaquín Maurín, secretario general del POUM, ha sido fusilado por los fascistas», *El Comunista*, 7 (19-IX-1936). A l'arxiu també es conserva una carta de Trotski, dirigida a la direcció del POUM, amb data 3 d'octubre de 1936, en què els trameta el condol per la mort de Maurín. J.M.P., Box 28, Folder: Trotsky. Hoover Institution Archives.

⁹ BOE, núm. 293 (20-X-1945), pp. 2.430-2.431. Malgrat aquest indult general, el govern franquista no va poder evitar que l'ONU condemnés el règim dictatorial espanyol durant el període de sessions de l'Assemblea General que va iniciar-se el 9 de febrer de 1946. GA Res. 39 (I), *Resoluciones aprobadas por la Asamblea General durante la primera parte de su primer período de sesiones*, quinquagèsima reunió plenària (12-XII-1946), pp. 57-58.

¹⁰ G. Gómez Bravo: *El exilio interior. Cárcel y represión en la España franquista 1939-1950*, Taurus, Madrid:2009, p. 31, i J. Rodrigo: *Hasta la raíz. Violencia durante la guerra civil y la dictadura franquista*, Alianza, Madrid:2008, p. 168.

¹¹ Hi ha una còpia de les diligències a J.M.P., Box 31, Folder: sense especificar. Hoover Institution Archives. La llei estipulava el següent: «Artículo séptimo.—Quienes en tiempo anterior a la publicación de esta Ley hayan pertenecido a la masonería o al comunismo, en los términos definidos por el artículo cuarto, vienen obligados a formular ante el Gobierno una declaración retractación en el plazo de dos meses y conforme al modelo que las disposiciones reglamentarias establezcan, en la cual se haga constar aquel hecho así como las circunstancias que estimen pertinentes y, señaladamente, si concurriese alguna de ellas, las determinadas en los artículos sexto y décimo.» BOE, núm. 62 (2-III-1940), pp. 1.537-1.539.

barceloní Josep Janés va ajudar-lo, mitjançant les gestions fetes per la mare de Víctor Alba, oferint-li fer traduccions de l'anglès, precisament, al castellà. L'arxiu de la Hoover ens permet ratificar el que fins ara eren especulacions sobre l'autoria d'aquestes traduccions. En una carta del 12 de novembre de 1947, Maurín agraeix a l'editor que l'hagués ajudat i li demana si podia fer-li arribar un exemplar dels llibres traduïts per ell. Janés va respondre-li el 17 de desembre següent per dir-li que li enviava per correu marítim un exemplar de *Las aventuras de un maletín negro*, d'Archibald Joseph Cronin; *Señal de peligro*, de Phyllis Bottome, i un altre de *Montgomery*, la biografia del general anglès escrita per Alan Moorehead. A l'article «Joaquín Maurín, el traductor y su sombra» es fan càbales sobre si Maurín era realment el traductor d'aquests tres llibres i no Mario G. Alcántara, que és el nom que hi figura. Josep Mengü ho planteja a partir de fons indirectes. La cartes que acabo de citar són la prova definitiva que realment el traductor era Maurín¹². Com explicaré més endavant, l'exili interior de Maurín, ara ja en llibertat, estava lligat a la literatura.

Abans de traslladar-se a Nova York, Maurín va obtenir el permís per viatjar a França, on es va reunir per primera vegada amb la dona i el fill, que llavors ja tenia 21 anys. Després de reclamar-lo moltes vegades i no aconseguir-lo, finalment Maurín va obtenir un visat de sis mesos per entrar als EUA¹³. Va sortir de Barcelona, en avió, cap a França, passant per Suïssa, el 15 de juliol de 1947. El 7 d'octubre d'aquell any va sortir en vaixell de França i va arribar a Nova York a mitjan mes¹⁴. Tenia molt poques expectatives laborals, però la seva dona era la directora de l'oficina novaïorquesa d'una important casa de perfums, Dana, fundada a Barcelona el 1932 per Xavier Serra, un antic executiu de Myrurgia, que aviat es va traslladar a París, fins que el 1940, ocupada la capital francesa pels nazis, va decidir emigrar a l'Argentina i als EUA¹⁵. Al cap de dos mesos d'haver arribat als EUA, el 23 de desembre de 1947, Maurín va caure a la dutxa de casa seva i es va fracturar una vèrtebra de la columna

¹² «Correspondence» J.M.P., Box 6, Folder: Janés, José. Hoover Institution Archives. El blog de Josep Mengü (Mengü) és *Negritas y cursivas*, l'entrada correspon al dia 7-II-2014.

¹³ El 4 de juliol de 1947 se li va expedir el passaport 1797-47, vàlid per un any. Posteriorment se li va renovar tres vegades. J.M.P., Box 1, Folder: Visa and naturalization process 1947-1961. Hoover Institution Archives.

¹⁴ J.M.P., Box 1, Folder: Post 1946 Spanish and US passports. Box 7, Folder: Juan José Luque. Hoover Institution Archives.

¹⁵ Amelia: «A Short History: The House of Dana Perfumes», <http://scur.cat/AJ992L> (vist el 20-VII-2019). En aquest web s'indica que Dana va néixer el 1921, però en el *Boletín de Información* (any 1, núm. 2, febrer 1951), que redactava Maurín, s'indica: «Cuando el Sr. Javier Serra, en 1932, sentó las bases de esta organización de Perfumería hoy mundialmente famosa...». J.M.P., Box 5, Folder: Dana Perfumes. Hoover Institution Archives.

vertebral. Són moltes les cartes en les quals Maurín esmenta aquests penós episodi que va mantenir-lo inactiu gairebé un any i mig. El vent no li bufava de cara. Va haver de fer repòs i la companyia perfumera on treballava la seva dona, que ja l'havia nomenat delegat a l'Argentina, amb un període de prova a Nova York, va ajudar-lo enormement, tot i que l'amo era un franquista re-matat. De fet, una de les primeres cartes que va escriure Maurín des de Nova York va dirigir-la a Xavier Serra, que llavors vivia a Buenos Aires i també participava en la societat de l'Editorial Sudamericana¹⁶.

L'astúcia és el recurs dels desesperats. Entre el 1948 i el 1954, Maurín va fer de tot: de comercial d'una empresa química espanyola, Productos Agrícolas y Derivados, S.A. (PRADESA), amb seu a la Via Laietana 15 de Barcelona i interessos a Fernando Poo; d'una altra empresa, costa-riquenya, propietat de José Collado; de redactor en cap del *Boletín de Información* de Dana; de traductor i comercial de l'empresa catalana de productes plàstics Martín Serra Lavajol¹⁷. El 15 d'agost de 1949, Maurín (o millor dit, J. M. Julià) va ser nomenat agent de l'Editorial Sudamericana als EUA. La carta de nomenament anava signada per Antoni López Llausàs, un català que n'era el gerent, però esmentava les gestions fetes per Xavier Serra a favor seu. La relació no va acabar de quallar, malgrat que Maurín va tenir temps d'imprimir paper de carta amb una capçalera que indicava aquesta delegació, amb domicili a casa seva, al 54 West 56th Street, de Nova York. El 23 de gener de 1950 es va acabar la relació. Viure als Estats Units no li va ser fàcil, però Xavier Serra va ajudar els Maurín novament per tal que adquirissin la nacionalitat estatunidenca: ella va nacionalitzar-se el 1953 i ell no va aconseguir-ho fins al 1961¹⁸.

L'exili interior i la vocació literària

Joaquín Maurín va escriure a la presó dos llibres de literatura infantil: *May. Rapsodia infantil* i *Miau! Historia del gatito Misceláneo*. No els va veure publicats en vida: va editar-los l'Institut de Estudios Altoaragoneses el 1999. El primer llibre s'inspira en el seu fill Mario, amb qui va perdre el contacte quan el noi només tenia 10 anys, i el segon en un gat que es passejava per la presó de Jaca i que els presos, homes i dones, perquè la presó era mixta, per

¹⁶ Vegeu l'article, redactat a partir d'una entrevista a Gloria López-Llovet, neta l'editor Antoni López Llausàs, exiliat a Buenos Aires el 1939, i que actualment és directora d'Edhasa Argentina. *Literaturas del exilio* (<http://scur.cat/HAGJBA>).

¹⁷ J.M.P., Box 1, Folder: Biographical data. Hoover Institution Archives.

¹⁸ J.M.P., Box 10, Folder: Sudamericana, S.A.: Hoover Institution Archives.

bé que convivia separats, van batejar amb el nom de «Misceláneo». Maurín havia estat mestre i a la presó de Jaca va organitzar, de seguida que va poder, una petita biblioteca amb l'ajuda de Caridad Olalquiaga i Pilar Ponzán. Els presos coneixien l'existència d'aquests llibres. A les correspondències entre Maurín i diversos companys de presó sovint li pregunten si publicarà aquests contes. Potser és que els llegia en veu alta.

En las prisiones de Franco, que alguns autors també diuen que va ser escrit a la presó, després de revisar els esborranys de l'original, em permeto dubtar que aquest llibre fos escrit realment el 1943. No se'n conserva cap manuscrit, totes les còpies dels esborranys són a màquina i les variacions entre la primera versió del llibre i les següents són importants. Hi ha anotacions a mà, que no són de Maurín, amb comentaris sobre la coherència del text, la versemblança, etc. A més, en l'última de les versions, la data està rectificada a mà, i del 1944 inicial es passa al 1943. Tanmateix, l'abril de 1953 Maurín va publicar «Velentín», que després es convertirà en un capítol d'aquest llibre, a la revista *Temas* que s'editava a Nova York per iniciativa del matrimoni José i Lolita de la Vega¹⁹. Per tant, de moment és difícil determinar quan va ser escrit en la seva totalitat, si bé és cert que en una altra carta de Maurín que va adreçar a Caridad Olalquiaga el 12 de maig de 1972, amb qui havia compartit presidí a Jaca i que llavors estava exiliada a Guatemala, confessa que aquell 1972 havia acabat la redacció d'aquesta novel·la-memòria:

Cari, me he acordado de Ud. especialmente en los últimos tiempos porque he escrito un relato mitad real mitad novelesco en la que hay un *cuadro* de la prisión donde estuvimos en 1936-37.- Espero que se publique este año, y cuando esté impreso ya lo verán²⁰.

El llibre no va veure la llum fins al 1974, un cop mort Maurín, tot i que no porta data, i va publicar-lo a Mèxic el seu amic i correligionari Bartomeu Costa-Amic. En una carta posterior, del 15 d'octubre de 1972, també dirigida a la navarresa Caridad Olalquiaga, afirma que:

¹⁹ *Temas*, 5:30 (1953). El matrimoni De la Vega, que s'havia exiliat a Nova York el 1939, el 1950 va posar en marxa aquest setmanari, una mena de *Reader Digest's* hispà, que es va editar durant 53 anys. El matrimoni també havia creat, el 1946, el programa de ràdio, d'una durada de mitja hora, tres vegades a la setmana, *La Voz Hispana del Aire*, que emetia a través de l'emissora novaiorquesa WWRL. Ella, de soltera Dolores Bravo, hi tocava el piano i ell llegia les notícies. Després de la mort del marit, el 1994, ella va continuar al capdavant del negoci. Va morir el 2016.

²⁰ J.M.P., Box 2, Folder: Aguado-Andreut, Salvador/ Olalquiaga, Caridad. Hoover Institution Archives.

Aparte de esa novela-relato, estoy escribiendo el relato auténtico de mi paso por las prisiones. Ahí aparecerá Ud. y Pilar [Ponzán], etc. Y don Federico Ramos, José López Valdivieso, Ricardo Campo Lacambra, etc.²¹

En las prisiones de Franco no és el títol original d'aquest llibre. L'original i els esborranys d'aquesta obra portaven un títol més explícitament literari, *Los 7 Círculos*. És podria dir que són unes memòries dissimulades perquè el «jo» narratiu queda amagat rere d'un narrador fictici, Julio Tiznel, que se suposa que és l'*alter ego* de Maurín. Tot i així, el procés creatiu va fer que es passés d'uns capítols titulats «primer Círculo» i així anar fent fins arribar al setè, a un segon esborrany en què els set capítols porten el nom d'un dels personatges. Abans d'optar pel nom dels set personatges —Valentín, Gavín, Givanel, Panamá, Díaz, Nohales i Zaldívar—, en la primera versió Gavín és Gabarret, Zaldívar és La Leona i Givanel és, alternativament, Heredia i Montalbán. A la primera pàgina del capítol «Valentín», hi ha escrit, sense ratllar el títol, el nom d'«Higinio Poveda»²². Com ja he indicat, no crec que aquest llibre fos escrit a la presó, si més no pel procés de reelaboració posterior que es detecta en l'original i els esborranys que es conserven. *En las prisiones de Franco* és un llibre format per set contes morals, ben escrits, amb una prosa castellana una mica antiga, molt de la seva època i dels escriptors que freqüentava Maurín i que admirava, com ara Unamuno o Pío Baroja. Tenen vocació literària, si bé tot el que s'hi narra podia haver passat perfectament tal com s'explica. Mentre detalla les anades i vingudes del narrador, cada cercle serveix per descriure les dures condicions de vida de les presons franquistes. Abans de morir, Maurín va demanar a l'escriptor i polític colombià Germán Arciniegas que li fes el pròleg. Va complir l'encàrrec, encara que el prologuista comenci dient que havia estat ell qui havia demanat escriure'l²³.

A més dels dos contes infantils, a la presó de Salamanca Maurín va escriure, segons li va explicar a Jordi Arquer el 24 de febrer de 1952, un llarg assaig sobre Unamuno²⁴. A l'Arxiu Hoover es conserva el manuscrit d'un llibre, de 220 pàgines en octaus, que Maurín va titular *Arabescos (soliloquios de un preso)*, un títol inspirat per Unamuno, extret d'aquelles columnes que el filòsof publicava a *El Imparcial* i que es van convertir en llibre el 1913. L'assaig de Maurín és

²¹ *Ibidem*.

²² J.M.P., Box 13, Folders: *En las Prisiones de Franco* (In the prisons of Franco), written in prison in and published 1943 May 5, 1974, i One bound typewritten copy of the manuscript, under the original title of *Los Siete Círculos* (The seven circles). Hoover Institution Archives.

²³ J.M.P., Box 2, Folder: Arciniegas, Germán. Hoover Institution Archives. Al Box 13 es conserva còpia mecanografiada de l'original d'aquest pròleg.

²⁴ J.M.P., Box 3, Folder: Arquer, Jordi, 1947-1957. Hoover Institution Archives.

inèdit i està dividit en onze seccions i en múltiples subapartats separats per tres asteriscs. No porta data. Però com que en un moment donat diu que té prop de 45 anys, aquesta dada ens permet creure que va ser escrit entre el 1941 i el 1942 durant el seu confinament, sota el règim d'aïllament, a la presó de Salamanca. No és cap estudi sobre Unamuno, si més no directament. És un llibre interessantíssim per avaluar la transformació de Maurín, que esdevenia definitivament un intel·lectual per deixar enrere el dirigent polític, que és el que l'havia portat a la presó. Aquest llibre podria ser entès com un dietari intel·lectual en el qual Maurín parla de la vida, de literatura, de sociologia, com si es tractés d'un itinerari vital. Comença així:

Hasta alrededor de los cuarenta años, tomamos la vida como si fuese un ovillo inagotable. Entonces empezamos a darnos cuenta de que el ovillo, como la piel de zapa de la novela de Balzac, va empequeñeciéndose progresivamente. Y cada hebra que nos vemos precisados a cortar, nos produce un terror escalofriante²⁵.

Caldrà treballar molt aquest manuscrit, que tinc la intenció de transcriure, anotar i editar, perquè em sembla que recull moltes de les «obsessions» literàries que Maurín desplegarà des d'ALA com a agent de periodistes i escriptors i, també, com a autor. El títol del llibre, *Arabescos*, tradueix l'estil i la intenció amb el qual va ser escrit: fabricar un món entre les ramificacions del pensament. Un pensament sinestètic, propi de la cultura francesa de final del segle XIX, i que es reflecteix en la barreja que Maurín fa de l'art, la política, l'humanisme i la literatura en un text essencialment vitalista. Aquests soliloquis són com els arabescos dibuixats, que es van repetint, de vegades fent ús de la paradoxa i l'antítesi, per omplir una catifa amb formes diverses del coneixement. Sobta, això sí, el nombre d'autors que cita i amb la precisió que els cita, tenint em compte que no disposava d'una biblioteca extensa, ni suposo que de biblioteca, per anar-hi a fer consultes. Maurín tenia fama de tenir bona memòria i en aquesta obra ho demostra amb escriu.

En tot cas, els dos llibres infantils i aquest assaig són resultat del, diguem-ne, exili interior. L'únic escrit autobiogràfic, molt curt, és el que Maurín va escriure a Nova York i que la seva dona, Jeanne Maurín, va incloure en el llibre *Cómo se salvó Joaquín Maurín*. Són quaranta pàgines impreses i que han servit per explicar parcialment el període que va del 18 de juliol de 1936 al 30 d'octubre de 1946, que és quan va ser posat en llibertat vigilada²⁶. Els 26 anys que va viure als EUA només podem seguir-los a través de les cartes i del munt d'articles.

²⁵ J.M.P., Box 15, Folder: Notes Miscellaneous. Hoover Institution Archives.

L'exili als EUA i la creació de l'American Literary Agency (ALA)

En sortir de l'última de les presons, la de Carabanchel, Maurín ja tenia decidit des de molt abans que abandonaria la militància política. Tot i que va mantenir contactes amb els seus antics companys del POUM i inclús, quan ja va estar més apossat econòmicament, va ajudar-los amb diners —i no pocs— i es va subscriure a les revistes que publicaven, especialment *La Batalla*, que era el diari que ell havia fundat el 1922, Maurín ja era una altra persona. La presó, com recordava sovint, li havia canviat vida. El Comitè Executiu del POUM esperava que Maurín es reincorporaria a la Secretaria General i així li ho va fer saber en una carta del 31 d'agost de 1947, però ell va respondre a la petició amb una altra carta, amb data 9 de setembre de 1947, amb la qual els feia saber que no ho faria. Va al·legar qüestions d'índole personal i familiar i, també, que abans de tornar a l'arena política havia d'omplir «un enorme vació, que precisa hacer desaparecer aprendiendo lo que ignoro»²⁷. S'intuïa, però, que tard o d'hora expressaria una discrepància política amb l'orientació del seu antic partit. Quan ja estava instal·lat a Nova York, el 26 de maig de 1948 va escriure a Wilebaldo Solano, llavors secretari general del POUM i resident a París, dient-li: «Tributáis un culto ferviente a tópicos, frases hechas y posiciones vacías de contenido, colocándoos al margen de la realidad». A través de Solano, Maurín preguntava als seus antics correligionaris si és que creien que no havia passat res al món en els darrers quinze anys i per això es permetien repetir el clàssic «decíamos ayer...». Maurín no era l'únic que discrepava. De fet, la Guerra Civil va derivar en un enfrontament intern que donaria lloc a múltiples sortides i expulsions del partit. Les més sonades van ser les de Julián Gorkin i Enric Adroher Gironella²⁸. Tot i així, Maurín no va veure amb bons ulls, com li retreia a Jordi Arquer el 21 de maig de 1948, l'escissió de Josep Rovira i Josep Pallach que va originar la creació del Moviment Socialista de Catalunya²⁹. Maurín, al capdavant, no havia estat mai catalanista.

²⁶ Jeanne Maurín: *Cómo se salvó Joaquín Maurín. Recuerdos y testimonios*, Ediciones Júcar, Madrid:1980. En aquest llibre hi ha un munt de testimonis que van compartir aquells anys d'empresonament. Per a les dues obres infantils, vegeu S. Delgado Cruz: «Dos obras nuevas de Joaquín Maurín escritas en el exilio sin salir de España», a J. M. Balcells (ed.): *El exilio cultural de la Guerra Civil (1936-1939)*, Universidad de Salamanca, Salamanca:2001, pp. 295-322.

²⁷ J.M.P., Box 10, Folder: Solano, Wilebaldo. Hoover Institution Archives.

²⁸ *Ibidem*. Una explicació concisa però molt útil per situar-se en les disputes internes és l'article de J. Pastor: «El POUM. De la fusión a la doble derrota y la crisis interna», *Viento sur*, 93 (2007), pp. 31-37.

²⁹ J.M.P., Box 3, Folder: Arquer, Jordi, 1947-1957. Hoover Institution Archives.

A l'exili, Maurín va reorientar la seva vida cap al camp del periodisme. Caldria dir, per ajustar-nos a la veritat, que als EUA Maurín va reprendre la tasca periodística anterior a la guerra. Els deu anys empresonat havien consumit més de la meitat dels millors anys d'un polític, que segons ell corresponien a les dues dècades que van dels 40 als 60³⁰. El 1922 Maurín havia fundat i dirigit *La Batalla* —«uno de los mejores periódicos que ha producido el movimiento obrero español en general», segons Carlos Forcadell, quan no portava la falç i el martell entre l'article i el substantiu³¹. El seu periodisme era d'assaig i, per tant, els articles que publicava eren d'anàlisi social i política. L'estudi sobre el pensament polític de Maurín del professor Antoni Monreal només té en compte aquesta primera etapa, l'anterior a la guerra, quan Maurín era, segons Monreal, coincidint amb Fernández Buey, el «pensador marxista español más original»³². L'any 1966, Ruedo Ibérico va proposar a Maurín reeditar *Hacia la Segunda Revolución*, del 1935, amb el títol de l'edició francesa de Victor Serge de 1937: *Revolución y contrarevolución en España*. Maurín va acceptar la proposta, però va introduir canvis significatius en el text, com ha analitzat Joel Sans Molas, i va escriure un pròleg i un epíleg completament nous que matisaven les opinions maximalistes dels anys 30³³. La identificació del comunisme amb l'estalinisme, atès que era l'únic comunisme realment existent, va portar Maurín a les files de l'anticomunisme. Des de posicions socialdemòcrates i liberals, en un sentit llibertari, Maurín i un significatiu grup de dirigents històrics del POUM —Gorkin, Arqué, Portela, Iglesias, etc.— no dubtaran a combatre el comunisme³⁴.

En l'articulisme de la postguerra, igualment assagístic, Maurín defugirà, en canvi, els preceptes doctrinals tan característics de la premsa dels anys 20 i 30. Allunyat com estava del comunisme i, també, del marxisme, Maurín va esdevenir un liberal, més pròxim a les tesis llibertàries de quan era secretari de la CNT que no pas a l'etapa comunista del BOC i el POUM. Liberal i socialdemòcrata, pròxim al PSOE de Rodolfo Llopis, sense ser-ne militant. Decantat clarament pels demòcrates quan parlava de política estatunidenca.

³⁰ J.M.P., Box 23, Folder: Under pen name W.K. Mayo. Hoover Institution Archives. Ho afirmava en un article publicat el gener de 1959 mentre explicava les raons del triomf del republicà Nelson Rockefeller (50 anys) sobre el demòcrata Averell Harriman (68 anys) en l'elecció de nou governador de Nova York.

³¹ C. Forcadell: «Maurín Juliá, Joaquín», *Gran Enciclopedia Aragonesa*, Unali, Saragossa:1981, p. 2.201.

³² A. Monreal: *El pensamiento político de Joaquín Maurín*, Península, Barcelona:1984.

³³ J. Sans Molas: «'Hacia la Segunda Revolución' de Joaquín Maurín i l'Octubre del 1934», *Revista HMiC*, IX (2011), pp. 195-217.

³⁴ Olga Glondys: *La guerra fría...*, op. cit.

El juny de 1949 va començar a col·laborar a *El Socialista*, l'òrgan del partit que dirigia Andrés Saborit i s'editava a França, amb un article, un obituari, es podria dir, sobre Fernando de los Ríos³⁵. Aquest article no va agradar a alguns dels seus vells companys de militància, atès que ja hi van detectar la crítica que faria al passat revolucionari.

L'any 1971, amb motiu de la conferència nacional que havia convocat el POUM, va escriure una carta a Joan Rocabert, membre de la direcció del partit, amb còpia per a Víctor Alba i Eugenio Granell, en què, entre retrets, definia quin havia estat el seu paper a l'exili:

Si los compañeros dirigentes del POUM, con motivo de la proyectada conferencia, se hubiesen dirigido a mí, pidiéndome mi parecer, les hubiese contestado haciendo una detenida exposición. No lo han hecho, y sus razones tendrán. Tal vez me consideren «jubilado». Sin embargo, no lo estoy. Mi labor consecutiva e ininterrumpida contra los regímenes autoritarios, rojos o negros, y en defensa de la Libertad y la Democracia, realizada de una manera permanente en la prensa hispano-americana; mis contactos y cooperación con profesores y estudiantes norteamericanos que estudian el problema español, mi libro *Revolución y contrarrevolución en España*, que se sigue vendiendo, y el que estoy ahora preparando —prueban que no estoy «jubilado» todavía³⁶.

«Periodista», així és com es presentava Maurín quan escrivia als diaris per oferir-los articles. Li hauria escaigut més la definició de publicista: que és qui escriu per al públic, especialment en diaris i en periòdics, i no pas el de reporter. Però això va a gustos. En tot cas, a Nova York Maurín es va relacionar amb la intel·lectualitat exiliada, sobretot amb el grup de professors amb el qual quedava a dinar una vegada al mes en un restaurant basc: Carlos Esplá, Ángel del Río, Francisco García Lorca, Joaquín Casaldueño, Francisco Ayala, Luis Quintanilla i altres que encara no he pogut descobrir³⁷.

El professor Joaquín Roy ha escrit l'únic llibre que existeix sobre l'American Literary Agency (ALA), amb motiu del lliurament a la Universitat de Miami de l'arxiu de l'Agència Latinoamericana³⁸. En aquest estudi s'afirma

³⁵ J.M.P., Box 10, Folder: El Socialista, Hoover Institution Archives.

³⁶ Correspondència dirigida a membres del POUM. «Letter of Maurin to Joan Rocabert, stating his position on the party and his political beliefs in general dated Oct. 11, 1971». J.M.P., Box 27, Folder: Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM), Hoover Institution Archives.

³⁷ J.M.P., Box 3, Folder: Arquer, Jordi, 1958-1973. Carta 2-XI-1958. Hoover Institution Archives.

³⁸ J. Roy: *ALA. Periodismo...*, op. cit.

que Maurín va fer seu el mètode Features Syndicates, és a dir, les agències de «columnistes», que representaven els interessos dels escriptors i es repartien amb ells els beneficis cobrats als diaris subscrits. A Europa, llavors no era gens habitual aquesta mena d'intermediari. A Espanya, encara menys. Eren els autors o els directors dels diaris els que oferien o reclamaven articles. Amb la creació d'ALA, Maurín posava en marxa una agència especialitzada en «columnistes» en espanyol en terres nord-americanes. Això no vol dir que els autors haguessin de ser sempre iberoamericans. A l'arxiu hi ha cartes dirigides a diversos escriptors de parla anglesa demanant-los si volien entrar a formar part de la família d'ALA, de la cooperativa, com l'anomenava ell, encara que legalment no ho fos. També es conserven cartes dirigides a escriptors espanyols que van refusar l'ofertament. Aldous Huxley és un exemple dels primers i José Ortega y Gasset dels segons³⁹.

Gestor, autor i editor

Maurín no va tenir gaire sort després de l'excrceració i el posterior exili. Ja he esmentat la caiguda a la banyera de casa seva, les conseqüències de la qual van ser desastroses: despeses mèdiques, immobilització, reclusió a casa, etc. L'estiu del 1948 encara anava enguixat i trigaria ben bé sis mesos a recuperar-se⁴⁰. De moment no he trobat els documents que acreditin la posada en marxa d'ALA l'any 1949, que és quan va començar l'activitat. En aquella època, Maurín no tenia ben regularitzada la seva situació legal als EUA. La seva dona tampoc, per bé que tenia permís de treball, per la qual cosa m'imagino que devia ser ella qui figurava com a titular del negoci, si és que mai va arribar a ser realment una empresa. Emetien i rebien factures al domicili familiar, primer al pis del 54 West 56th Street, i des del 1950, al nou apartament, davant del riu Hudson, al número 11 de Riverside Drive, el mateix carrer on va morir Fernando de los Ríos⁴¹. En un informe elaborat pel mateix Maurín el 1970 es fa un balanç dels

³⁹ J.M.P., Box 6 Folder: Huxley, Aldous i Box 8, Folder: Ortega y Gasset, José. Hoover Institution Archives.

⁴⁰ Maurín explica aquest episodi en moltes cartes, però n'hi ha dues en les quals detalla més. Una, del 29 de març de 1948, va dirigida a un tal Horacio, membre de la direcció del POUM, i l'altra, del 23 de juliol de 1948, a Caridad Olalquiaga. Vegeu: J.M.P., Box 2 Folders: Horacio i Salvador Aguado-Andreut/Caridad Olalquiaga, Hoover Institution Archives.

⁴¹ «Fernando de los Ríos Urruti falleció en su domicilio del 448 Riverside Drive de Nueva York el 31 de mayo de 1949, donde acudieron el expresidente Juan Negrín y el exministro de Estado Julio Álvarez del Vayo. Otras figuras destacadas del republicanismo español como

ingressos d'ALA i el cost de les col·laboracions entre 1949 i 1969. Declara que el primer any va ingressar 81 dòlars i no va pagar cap col·laboració; el segon any els ingressos ja eren de 817 dòlars i cap despesa i el darrer any va consignar que els ingressos havien sigut de 31.512,25 dòlars i els pagaments als col·laboradors de 15.313,10 dòlars. ALA sempre va pagar els seus columnistes⁴².

No sé si va ser per por o per decisió comercial però per als negocis Maurín no utilitzava el seu nom. Es va inventar dos personatges, J. M. Juliá (que era el cognom matern), que actuava de director d'ALA, i Ray Campbell, que n'era el gerent. A l'empresa era assistit per la seva dona, i pel seu fill Mario, qui també es convertiria en autor. Mai no va tenir cap empleat. I això que d'any en any el nombre d'autors representats i de diaris amb els quals es relacionava creixia més i més. Tant ell com la seva dona van continuar treballant per a les empreses de perfumeria i productes químics i plàstics fins almenys la dècada dels 60. El fill Mario va estudiar llengua i literatura franceses a Yale i va acabar essent catedràtic de francès a Bryn Mawr, el famós *college* on també hi van impartir classes Josep Ferrater i Mora i Jaime Merichal, tots dos vinculats a ALA quan l'agència ja rutllava⁴³.

Al principi, mentre Maurín no tenia autors per oferir ni tampoc molts acords amb diaris, tots els articles que venia els escrivia ell mateix, amb diversos pseudònims: Julio Antonio, Julio-Antonio Roy, Daniel Kilroy, K. W. Mayo, Félix R. Anderson i John Anderson. El primer autor a qui Maurín va representar que no fos ell mateix va ser el colombià Germán Arciniegas. L'historiador, polític i diplomàtic Arciniegas estava vinculat al Congrés per la llibertat de la Cultura i, per tant, a Julián Gorkin. Segons ha explicat el mateix Maurín, es van conèixer mitjançant Federico de Onís i es van citar a la sala de mapes de la Biblioteca Pública de Nova York, a la Cinquena Avinguda. Van sortir-ne plegats i enfilant l'Avinguda de les Amèriques, es van dirigir cap a l'entrada de Central Park on hi ha les estàtues de Bolívar i San Martín: «Allí, al amparo del recuerdo de los dos grandes libertadores, sentados en un banco, aislados mentalmente de la trepidación y ajetreo de la urbe, hablamos de América Latina. Mejor dicho, Arciniegas habló de América Latina.»⁴⁴ Arciniegas era

Indalecio Prieto, Diego Martínez Barrios, Luis de Zulueta, Joaquín Maurín, Rodolfo Llopis o José Prat le dedicaron artículos elogiosos». Romero, A. G. (2017). «Fernando de los Ríos, un intelectual en el Gobierno republicano», *Sur* (21 d'octubre).

⁴² J.M.P., Box 5. Folder: Klem, John. Hoover Institution Archives.

⁴³ «Bryn Mawr Mourns Passing of Professor Emeritus of French Mario Maurin», <http://scur.cat/C5GYNP>.

⁴⁴ J. Maurín: «Arciniegas o la consciència de Amèrica Latina», *Cuadernos del Congreso por la Libertad de la Cultura*, 2 (1953), pp. 101-104.

professor a Columbia University i un dels tres professors que van apuntalar l'hispanisme en aquella universitat. Escrivia Maurín, el 1970, sobre Arciniegas:

En los años cincuenta, lo hispanoamericano de Columbia University giraba alrededor de tres profesores: Federico de Onís, Frank Tannenbaum y Germán Arciniegas. (...) Onís, el más viejo, era el fundador del Departamento hispanoamericano de Columbia y el alma de la Casa Hispánica. Tannenbaum fue el primer profesor no hispanoamericano —era hijo de emigrantes austríacos— que dio importancia a los estudios de historia latino americana en Columbia. Arciniegas, el más joven de los tres, había llegado a Columbia en alas de su fama continental de historiador, educador, ensayista, conferenciante y periodista. Era el único latinoamericano del equipo. Y, desde luego, el más brillante⁴⁵.

A les memòries orals d'Arciniegas, quan pràcticament tenia 99 anys, hi ha moltes imprecisions, segurament a conseqüència de l'edat⁴⁶. En el pròleg d'*En las prisiones de Franco*, Arciniegas explica que durant molt de temps no va saber que rere del nom de J. M. Julià hi actuava Joaquín Maurín. Fos com fos, la relació entre Arciniegas i Maurín va durar anys. Maurín fins i tot va fer-li d'agent literari, no ja dels articles, sinó per gestionar-li la traducció d'alguns dels seus llibres, especialment *Bolívar y la Revolución*. Una tasca que Maurín també va fer per a Waldo Frank, Ramón J. Sender, un cop van fitxar per ALA, i per al seu cunyat Boris Souvarine. A compte de Frank va acordar amb l'Editorial Aguilar la publicació de la traducció castellana de *Birth of a World: Bolivar in Terms of his Peoples*, del 1951. Aquesta traducció es va publicar el 1954 i Frank va percebre un avançament de 233,50 dòlars i el percentatge sobre les vendes del 7%⁴⁷. La relació amb Sender, com explica Francisco Caudet, va ser molt més intensa i llarga. Maurín va fer repetides gestions per aconseguir que es publicués el primer volum de *Crónica del alba*. Primer va intentar-ho amb Josep Janés, que va refusar l'oferta, posteriorment va trucar a la porta d'un altre editor, Delos-Aymá, amic de Víctor Alba, qui finalment el 1965 va publicar l'obra⁴⁸.

⁴⁵ «Germán Arciniegas en Nueva York y en Europa» (10-I-1970), J.M.P., Box 24. Folder: Articles by Maurin under the pen name of W.K. Mayo. Hoover Institution Archives.

⁴⁶ A. Cacia Prada (ed.): *Germán Arciniegas: cien años de vida para contar*, Fundación Universidad Central, Bogotá:1999.

⁴⁷ J.M.P., Box 2. Folder: Aguilar. Hoover Institution Archives.

⁴⁸ F. Caudet: «Elazar y la necesidad», a S. Faber i Cristina Martínez Carazo (eds.): *Contra el olvido. El exilio español en Estados Unidos*, Instituto Franklin-UAH, Alcalá de Henares:2009, p. 538.

ALA va anar creixent a poc a poc. L'Agència tenia quatre tipus de col·laboradors. El primer era el nucli format per ell, la Jeanne, el fill, Mario, i la seva dona, Margaret, i el cunyat, Boris Souvarine, que se sumaven als antics «camarades del POUM»: Julián Gorkin, Víctor Alba, Eugenio Granell, Luis Portela, Ignasi Iglesias o Jordi Arquer, la majoria, a més, vinculats al Congrés per la Llibertat de la Cultura i, per tant a *Cuadernos*. El segon grup era format pel nucli d'exiliats i els hispanistes assentats als EUA des de feia anys: Ramón J. Sender, Carlos Esplá, Josep Ferrater Mora, Salvador de Madariaga, Ángel del Río, Federico de Onís, Francisco García Lorca, Ramón Gómez de la Serna, Luis Araquistáin, Francisco Ayala, Alejandro Casona i Luis de Zulueta. El tercer grup era el dels escriptors iberoamericans: l'esmentat Germán Arciniegas, els espanyols Miguel Ángel Asturias i Eduardo Robles Piquer (Ras), els mexicans José Vasconcelos, Alfonso Reyes, Carlos Loret de Mola Mediz, avi del també periodista i opositor a López Obrador, i Narco A. Almazán, els xilens Horacio Serrano, Alberto Baeza Flores, Jorge Edwards i Pablo Neruda (molt breument, per desavinences econòmiques), la peruana Rosa Arciniegas (sense parentiu amb l'anterior), el salvadorenc Napoleón Viera Altamirano, el veneçolà Arturo Uslar-Pietri, José Figueres, president de Costa Rica, els colombians Eduardo Caballero i Roberto García-Peña, els equatorians Demetrio Aguilera Malta, Raúl de Andrade i Benjamín Carrió, el nicaragüenc Pablo Antonio Cuadra, el cubà Carlos Alberto Montaner. Per últim, en un nombre molt reduït, en el qual destaca Waldo Frank, hi ha havia els columnistes no hispanoamericans, que també inclou l'alemany François Bondy, ànima del Congrés per la Llibertat de la Cultura i director de *Preuves*. Més de 130 col·laboradors que publicaven en uns 47 diaris en espanyol dels Estats Units, la República Dominicana, Mèxic, Guatemala, El Salvador, Hondures, Costa Rica, Panamà, Veneçuela, Colòmbia, Equador, Perú, Bolívia, Brasil, Paraguai, Uruguai, Argentina, Xile, Portugal i, també, d'Espanya⁴⁹.

Maurín no va deixar d'escriure mai, ni tan sols quan va anar ampliant els col·laboradors i possiblement ja no li hauria calgut escriure tant. Va signar els articles amb més d'una vintena de noms. El 1972, un any abans de la seva mort, trobem columnes signades amb els cinc pseudònims esmentats més amunt i que eren els més habituals, però, també, amb els «pen names» Martin Le Blanc, Piero Bargellini, Daniel Cossio Villegas, Mariano Picón-Salas, Walter Hall, Max Blanch, Harold Kimberley, Martin Frank, James Douglas, James

⁴⁹ J. Roy: *ALA. Periodismo...*, *op. cit.*, pp. 129-133, inclou al final del seu llibre la llista completa dels 309 col·laboradors d'ALA. No discrimina entre els que van treballar amb Maurín dels que es van incorporar a la rebatejada Agència Llatinoamericana a partir del 1975.

MacDouglas, Roberto Cavalcanti, Julián Alins, Jorge Reyes, Nath Hindus, Pablo Rock, Luis Armendáriz, Jacques Dupont, James McHill, Otto Linz, Peter Smith o Mario Parajón⁵⁰. En les columnes que publicava a final dels anys 50 i principi dels 70, sovint s'incloïa una foto o un retrat a ploma de Maurín encara que les signés amb qualsevol dels pseudònims. En aquell temps, doncs, tothom ja sabia que, malgrat el «pen name», el columnista que escrivia cada quinze dies a *El Diario de Nueva York* o a *La Nación*, de Costa Rica, o a *El Mundo*, de Puerto Rico, o a *El Universal*, de Caracas, era Maurín.

La temàtica dels articles que publicava era variadíssima. A l'arxiu Hoover es conserven els originals de la majoria dels articles signats amb un pseudònim o amb un altre⁵¹. Com a bon articulista, els temes que abordava anaven de la política al comentari sobre la quotidianitat. Tant podia escriure sobre la descoberta del frau orquestrat per les TV amb els nous concursos a l'estil del *Gran dictat* o *Saber y ganar*, com de la visita de Nikita Khrushxov a l'ONU, de l'assassinat de Patricio Lumumba o bé d'exposicions i concerts, de llibres i llibreries o de l'estrena d'algunes pel·lícules i dels seus protagonistes, de viatges, de la conquesta de l'espai o dels impediments per implantar als EUA les maquinetes d'afaitar rebutjables ara tan comunes.

Maurín tenia un estil àgil i els textos acostumaven a tenir una llargària d'un foli i un quart. Els escrivia a màquina —i els corregia al damunt, tot i que hi ha poques correccions—, sobre un paper que tenia aquesta mida. En un dels articles signat per W. K. Mayo sobre la crisi de la premsa als EUA, Maurín l'atribueix, en part, als criteris que s'han anat imposant per redactar columnes:

El columnista, des del momento que escribe para la gran masa concentrada alrededor de varios diarios, se refiere a los hechos y deja de lado las ideas. Generaliza, tratando de adaptarse al nivel intelectual medio de sus millones de lectores. Por eso la característica general de la «columna» es el reportaje ligero o el chismorreo⁵².

⁵⁰ J.M.P., Box 24. Folder: Articles by Maurin under different pen names, 1954.73. Hoover Institution Archives. En alguns articles, que no esmenten cap d'aquests pseudònims, se li atribueix un altre, Martin W. de Sota, tot i que aquest era el pseudònim de Jaume Miravittles, autor d'ALA, com Lincoln E. Brito i Víctor Alvarado ho eren de Víctor Alba, també autor d'ALA, el nom real del qual era, tanmateix, Pere Pagès. Es dona el cas que l'article «Cocina de poeta», signat per Mario Parajón, va aparèixer el 14 d'abril de 1974 al diari de Nova York *La Premsa*, quan Maurín ja era mort.

⁵¹ J.M.P., Boxes 19, 20, 21, 22, 23 i 24. Hoover Institution Archives.

⁵² J.M.P., Box 23. Folder: Under Pen name W. K. Mayo, 1966. Hoover Institution Archives.

El Maurín columnista va més enllà i pren com a exemple els columnistes del *The New York Times*, que considera més moderns que no pas el del *Herald Tribune*, diari que el 1966 va abaixar la persiana. Potser sí que feia arrencar l'article amb una anècdota, un viatge o un esdeveniment, però de seguida s'endinsava en l'exposició de les idees força que donaven substància a la columna: l'anticomunisme, la modernitat, la democràcia, la defensa de les arts —i del setè art en particular—, de l'antifranquisme, dels demòcrates per damunt dels republicans als EUA, de la joventut, del reformisme social. Ho feia amb gràcia i amb una capacitat de síntesi molt grans. En les seves columnes es nota la influència d'aquells arabescos d'Unamuno.

A més dels diaris en espanyol de Nova York que estaven subscriptes a ALA, la llista de diaris que publicaven els articles de Maurín és llarga, si bé encara és incompleta: *El Correo*, de Medellín, *El Relator*, de Cali, *Sol*, de Quito, *El Universo*, de Guayaquil, *La República*, de San José, *La Flecha*, de Managua, *Élite*, de Caracas, *El Comercio*, de Lima, *Tiempo*, de Bogotà, *El Mundo*, de San Juan, *A Tribuna*, de Santos, *El Heraldo*, de Barranquilla, *Vanguardia Liberal*, de Bucaramanga, *El Universal*, de Ciutat de Mèxic, *Alerta*, de l'Havana, *El Imparcial*, Guatemala, i *El Observador*, de Cartagena de Indias, a més de publicar en revistes i periòdics de l'estil *España Libre* (en les dues capçaleres, la de París, de la CNT, i la de Nova York, de les Societats Hispanes Confederades), *CNT*, *Panorama*, *Cuadernos*, *Temas*, etc., vinculats a societats, grups polítics i sindicals, al Congrés per la Llibertat de la Cultura o a centres d'estudis.

D'un any a l'altre podia recuperar un tema però l'article era diferent. També es va donar el cas que un article curt, en format columna, després es podia convertir en un assaig més llarg, entre quinze a vint pàgines escrites a màquina a doble espai, com el que va escriure sobre l'estat de la premsa als Estats Units el 1961⁵³. Els criteris que s'imposava ell mateix, després va traslladar-los als autors que representava. Als quals guiava, editava i fins i tot els retornava l'article perquè el refessin si no s'adaptaven als criteris d'ALA. Un enfocament periodístic força semblant al decàleg del bon article que Azorín va llançar el 1944: 1) brevetat; 2) claredat; 3) tractar una sola idea; 4) no ser erudit; 5) no insultar ni emprar expressions àcides; 6) explicar el que s'ha vist i no el que se sap per referències indirectes; 7) no prendre partit innecessàriament; 8) insinuar més que no pas imposar opinions; 9) reservar un detall per cloure la columna i 10) no escriure sèries d'articles com si fossin capítols d'un llibre. Tot això pensant que els lectors eren llatinoamericans i calia saber connectar

⁵³ J.M.P., Box 23. Folder: Under Pen Name W. K., Mayo, 1961-62. Hoover Institution Archives.

amb els seus interessos. En molts dels articles que va escriure, parlant de la premsa nord-americana i de la seva evolució, Maurín va anar definint com entenia el periodisme i quina era la millor manera de captar l'atenció del lector. Més fets, més relat i menys opinió, aquest seria el resum⁵⁴.

Primeres conclusions

Al llarg de les pàgines precedents he intentat explicar el gir ideològic de Joaquín Maurín amb posterioritat al 1939 i la trajectòria que va seguir durant el seu exili als EUA. Aquesta és una primera aproximació al pensament i a l'acció d'un exiliat que, a Nova York, ja està molt allunyat dels postulats polítics i ideològics que defensava a Espanya durant la dècada dels anys 20 i 30. M'hi he aproximat mitjançant la recerca empírica intensiva a l'arxiu Maurín dipositat a la Hoover Institution de la Universitat de Stanford. Un arxiu copiós inexplorat fins ara que m'ha de permetre l'elaboració de la biografia que m'he plantejat sobre «la segona vida» de Joaquín Maurín. Una de les qüestions que he abordat en aquest article és la superació de l'antiga militància comunista d'aquest reconegut dirigent polític del POUM, que a l'exili esdevingué un intel·lectual liberal progressista decidit a abandonar el seu anterior estil de vida i les relacions polítiques que havia mantingut fins aleshores sense trencar els vincles personals —o fins i tot d'assentiment vital— que havia mantingut anteriorment i a la presó. A Nova York Maurín va treballar «com a agent de periodistes i escriptors», i va escriure molt. Ja no era, tanmateix, el pensador marxista d'abans.

El 27 de febrer de 1922, Joaquín Maurín va escriure una carta des de Barcelona a Andreu Nin, que llavors residia a Moscou, en la qual li confessava: «Yo devengo cada día más comunista de partido (ien secreto, eh!). A la postre no habrá otro remedio que crear un PC fuerte que encauce todo el movimiento [obrero].»⁵⁵ Gairebé tres dècades més tard, el 2 de juny de 1951, Maurín va escriure una carta a Bertram D. Wolfe, arran de la publicació d'un dels seus llibres sobre la Revolució russa, en la qual s'expressava d'una manera molt diferent. Wolfe era en aquells moments cap del comitè assessor ideològic de la Divisió Internacional de Radiodifusió del Departament d'Estat dels EUA, per bé que el 1919 havia estat un dels fundadors de la PCUSA. La

⁵⁴ «Un fenómeno en el periodismo de los EE.UU.», dedicat al 25è aniversari de l'aparició de *The New Yorker*. J.M.P., Box 21. Folder: Under Pen Name Julio Antonio, 1950. Hoover Institution Archives.

⁵⁵ A. Nin: *Cartas...*, op. cit., p. 45.

transformació ideològica de Maurín i Wolfe era pràcticament idèntica. Així ho destacava el mateix Maurín en la carta indicada: «Ambos simpatizamos con la Revolución rusa —nos conocimos en Moscú, en 1924— en sus comienzos, pues entonces representaba una corriente histórica libertadora. Y los dos nos fuimos separando, en la medida en que la Revolución se transformaba en contrarrevolución. (...) me esforcé por crear en mi país, España, un movimiento político de izquierda, con fuerza y decisión para oponerse a la agresividad comunista.»⁵⁶ Evidentment, no va aconseguir-ho. El pas dels anys van convèncer-lo que aquesta era una tasca inútil i que per això anunciava a Wolfe que: «Tan pronto como Franco caiga, yo pienso regresar a España inmediatamente con el decidido propósito de contribuir en la medida de mis posibilidades a agrupar todas la fuerzas progresivas del país para formar un haz alrededor de América en la lucha contra el comunismo y por la democracia».

Julián Gorkin, l'amic fidel i col·laborador de Maurín, el 12 de març de 1969 va escriure-li per comunicar-li que «formo el proyecto de ingresar en el Partido Socialista Obrero Español mediante la redacción de un documento político justificativo»⁵⁷. La raó que esgrimia per fer aquest pas era que els temps estaven canviant i que, per tant, calia sortir de l'aïllament. Però Gorkin va més enrere per explicar-se: «Es evidente que si no hubieras existido tú, con tu recia personalidad de jefe político deservido por las circunstancias —en realidad el único jefe político que acepto haber tenido nunca—, ya hace muchos años que hubiera dado este paso. Concretamente en 1934, en los prolegómenos de la Alianza Obrera. (...) De todos modos no reniego ni una tilde de lo que hicimos, de las posiciones que fueron las nuestras y que están perfectamente reflejadas en dos de tus libros y en nuestros órganos de prensa». Certament, *Hacia la Segunda Revolución* sintetitzava d'una manera brillant com pensava Maurín. És per això que va poder reeditar el llibre el 1966 sense renegar del que havia escrit el 1935. Maurín no va ingressar al PSOE, però hauria pogut fer-ho sense problemes. Amb el POUM va mantenir-hi una relació paternofilial fins a la fi dels seus dies. Però, a l'exili, Maurín va apostar més que mai per la seva faceta de columnista i d'agent de periodistes i escriptors. El seu combat va centrar-se, per tant, en l'àmbit de les idees, atès que, com confessava a Wolfe, ideològicament «me encuentro, pues, situado al lado de todos los que luchan contra los regímenes totalitarios, y se esfuerzan por el triunfo de la libertad y la democracia». ALA va ser-ne el mitjà.

⁵⁶ J.M.P., Box 11. Folder: Wolfe, Bertram D. Hoover Institution Archives.

⁵⁷ J.M.P., Box 6. Folder: Gorkin, Julián. Hoover Institution Archives.

